

Marek LESZCZYŃSKI

<https://orcid.org/0000-0002-4951-1974>

Ekonomia zrównoważonego rozwoju

Streszczenie

W artykule podjęto kwestię rozwoju zrównoważonego na gruncie ekonomii. Wskazano na różnice między wzrostem a rozwojem gospodarczym, a także zaprezentowano wskaźniki wykorzystywane w pomiarze rozwoju ekonomiczno-społecznego. Istotnym problemem pozostaje nierównomierność rozwoju, w tym ubóstwo, które mimo istotnego postępu w jego zwalczaniu, jaki się dokonał, pozostaje problemem globalnym. Odpowiedzialne gospodarowanie zasobami przyrody stanowi poważne wyzwanie dla polityki ekonomicznej państw i instytucji, wymaga to jednak zmiany podejścia i filozofii prowadzenia działalności gospodarczej z ekstensywnej na inkluzywną.

Słowa kluczowe: rozwój zrównoważony, ekonomia rozwoju, inkluzywność.

Wstęp

Rozwój zrównoważony to idea próbująca łączyć cele ogólnoeconomiczne ukie-
runkowane na dobrobyt i efektywność z racjonalnym podejściem do gospodarowa-
nia zasobami naturalnymi. Ekonomia głównego nurtu w niedostatecznym stopniu
analizuje kwestię równowagi w korzystaniu z zasobów Ziemi z osiągnięciem ekono-
micznej efektywności i zyskowności. Znacznie więcej w tym obszarze dokonała ekono-
mia rozwoju oraz różne nurty instytucjonalizmu. Dbałość o środowisko należy łą-
czyć ze sprawiedliwszym rozdziałem zasobów i dóbr w skali gospodarki światowej.
Nadmierna i nieodpowiedzialna eksploatacja zasobów naturalnych zwykle wiąże się
z nierównościami ekonomicznymi i społecznymi. W artykule poruszono problem
ekonomicznego wymiaru zrównoważonego rozwoju, w tym zaprezentowano wy-
brane wskaźniki pełniące porządkującą rolę przy pomiarze rozwoju ekonomiczno-
społecznego i szerzej dobrostanu społecznego. Zwrócono także uwagę na problem
ewolucji państwa dobrobytu w warunkach gospodarki globalnej oraz problem ubó-
stwa – to zwykle ubodzy ponoszą największe koszty zanieczyszczenia środowiska, a z drugiej
strony ubóstwo ogranicza postawy proekologiczne.

Wzrost gospodarczy i rozwój ekonomiczno-społeczny

Dość naiwna wiara w stały postęp ekonomiczno-społeczny, która przyświecała ekonomii głównego nurtu, zaczęła ulegać zmianie stosunkowo niedawno. Co prawda już ekonomiści związani ze szkołą szwedzką i ekonomią rozwoju akcentowali w latach 60. konieczność bardziej odpowiedzialnego podejścia do gospodarowania, to jednak zdefiniowanie zrównoważonego rozwoju nastąpiło dopiero w 1972 roku na konferencji ONZ „Środowisko a dobrobyt ludzkości”. Mianem rozwoju zrównoważonego określono zaspokojenie podstawowych potrzeb wszystkich ludzi, łącząc tę kwestię z zachowaniem równowagi ekosystemu w perspektywie następnych pokoleń¹. Rozwój zrównoważony wymaga holistycznego ujmowania celów i działań w oparciu o inkluzywność, dostęp społeczności różnych państw do globalnych korzyści wynikających z wymiany międzynarodowej, a także nieprzekraczania granic wydolności środowiska naturalnego². Jednocześnie, pisząc o rozwoju zrównoważonym, należy rozróżnić dwie zasadniczo różne kategorie ekonomiczne, a mianowicie wzrost i rozwój gospodarczy. Wzrost gospodarczy jest to powiększanie się zdolności wytwórczych gospodarki związane z wielkością produkcji dóbr i usług. Poziom wzrostu gospodarczego zależy od wielu czynników o charakterze ekonomicznym, takich jak: wielkość zasobów kapitału, stopy oszczędności i inwestycji w gospodarce, postępu technicznego, poziomu kapitału ludzkiego czy sprawności instytucji³. Natomiast pojęcie rozwoju gospodarczego jest znacznie szersze. O ile wzrost gospodarczy mierzony jest zmianami o charakterze ilościowym, to rozwój gospodarczy opisywany jest zmianami jakościowymi. Zmiany te mają charakter strukturalny i instytucjonalny. Chodzi tu o zmiany w strukturze branżowej i gałęziowej, zmiany w strukturze zatrudnienia w układzie sektorów gospodarki, zmiany w charakterze podaży dóbr i popytu na dobra i usługi w danym czasie. Rozwój gospodarczy ma zatem charakter złożony. Wymaga stosownych impulsów zarówno o charakterze endo-, jak i egzogenicznym. Procesowi wieloletniego wzrostu gospodarczego nie musi towarzyszyć rozwój ekonomiczno-społeczny. Sam wzrost gospodarczy bez zmian o charakterze jakościowym związany z koniecznością zmian zachowań i postaw podmiotów na rynku, może jedynie petryfikować przestarzałą strukturę gospodarki. O ile koncentrowanie się na wzroście gospodarczym w krajach o niskim poziomie rozwoju może mieć swoje uzasadnienie, o tyle lekceważenie

¹ E. Frejtag-Mika, K. Sieradzka, *Granice wzrostu gospodarczego – dylematy współczesności*, [w:] *Globalizacja i regionalizacja we współczesnym świecie. Wyzwania integracji i rozwoju*, red. E. Molendowski, A. Mroczek, Warszawa 2015, s. 17.

² W. Rutkowski, *Nierówności ekonomiczne a rozwój gospodarczy i dobrobyt społeczny*, „*Ekonomista*” 2016, nr 2, s. 171.

³ J. Kot, *Wzrost i rozwój gospodarczy w warunkach globalizacji i umiędzynarodowienia*, [w:] *Zarządzanie i gospodarka. Wybrane zagadnienia i procesy. Wybrane aspekty współczesnej gospodarki*, red. J. Kot, Kielce 2016, s. 9–10

zmiennych jakościowych w krajach o co najmniej średnim poziomie rozwoju i średnim dochodzie jest wysoce nieuzasadniony.

Złożoność procesu rozwoju ekonomiczno-społecznego wynika z konieczności uwzględniania różnych czynników o charakterze rozwojowym⁴:

- polityki gospodarczej,
- reguł gry, w ramach których funkcjonuje gospodarka,
- kultury organizacji,
- wyznawanych wartości,
- stosunków społecznych, stosowanych technik i technologii,
- ryzyka przedsięwzięć,
- oddziaływań środowiskowych,
- sposobów zarządzania.

Minione lata, po kryzysie energetycznym z początku lat siedemdziesiątych XX wieku, upłynęły pod hasłem globalizacji procesów gospodarczych. Wyłonił on nowych aktorów w architekturze gospodarki światowej, którzy będą mieli prawdopodobnie kluczowe znaczenie dla kształtowania procesów rozwoju w obecnym stuleciu. Niewątpliwie należą do nich Chiny i Indie, ale także inne państwa Azji oraz – o czym należy pamiętać – podmioty pozapaństwowe: korporacje transnarodowe.

Tabela 1. Prognoza zmian w gospodarce światowej w latach 2004–2050 (udział w światowym PKB w %)

Podmiot	2004	2025	2050
Chiny	4	15	28
Stany Zjednoczone	28	27	26
Indie	2	5	17
Unia Europejska	34	25	15
Japonia	12	7	4
reszta świata	20	21	10
Świat	100	100	100

Źródło: J. Kot, *Wzrost i rozwój gospodarczy w warunkach globalizacji i umiędzynarodowienia*, [w:] *Zarządzanie i gospodarka. Wybrane zagadnienia i procesy. Wybrane aspekty współczesnej gospodarki*, red. J. Kot, Kielce 2016, s. 16.

Dekonstrukcja myślenia o procesie gospodarowania w kontekście zmiany postrzegania roli zasobów naturalnych i przyrody, jaka jest obecna w dyskursie naukowym od kilku dekad, wyrasta w istocie z krytyki systemu kapitalistycznego, rozumianego jako ciągła pogoń za zyskiem oraz proces nieustannej akumulacji kapitału. W kapitalizmie wyrzeczenia są nie tylko czasową niedogodnością zwią-

⁴ E. Frejtag-Mika, K. Sieradzka, *Granice wzrostu gospodarczego...*, s. 18; G. Kołodko, *Wędrujący świat*, Warszawa 2008.

zaną z okresowymi załamaniem gospodarczymi. Są wręcz wpisane w logikę tego systemu. Ekspansja kapitalizmu i akumulacja kapitału opierają się, między innymi, na mechanizmie tworzenia sztucznych niedoborów (wobec kreowanych potrzeb nigdy nie jest dość) oraz ograniczenia dostępu do dóbr, które wcześniej miały charakter wspólny i nieutowarowiony⁵. Wraz z rozwojem ekologizmu i podejść wyrosłych z ekonomii radykalnej w dyskursie naukowym i debacie publicznej pojawiła się koncepcja dewzrostu. W jej ramach zakwestionowany został paradygmat ekonomii klasycznej i neoklasycznej opartej o modele wzrostu produkcji oraz PKB, przez niektórych mylnie utożsamianych z dobrobytem społecznym. Dewzrost proponuje zupełnie inną logikę myślenia o zasobach. W perspektywie dewzrostowej zasoby te – choć nie są niewyczerpane – pozwoliłyby, przy odpowiednim oszczędnym i rozmyślnym gospodarowaniu nimi i właściwej, sprawiedliwej dystrybucji – zapewnić życie w obfitości dla wszystkich na Ziemi. Zamiast rynkowej rywalizacji wszystkich ze wszystkimi, to próba wspólnego zdefiniowania właściwej skali⁶.

W obliczu pogłębiającego się gwałtownie i w wielu wymiarach kryzysu ekologicznego, klimatycznego i społecznego postulat dewzrostu wydają się jedynym racjonalnym rozwiązaniem. Chodzi o to, by stworzyć system, który zaspokoi fundamentalne potrzeby wszystkich ludzi na świecie w taki sposób, by jednocześnie nie naruszać zdolności regeneracji naszej planety. Zwolennicy dewzrostu nie mają prostej odpowiedzi na pytanie, jak zdefiniować te potrzeby i jak je zaspokajać. Ich rozważania nie są jednak zawieszone w próżni. Badanie potrzeb społecznych ma długą i ugruntowaną tradycję (by przywołać chociażby koncepcję podstawowych potrzeb społecznych Manfreda Max-Neefa), z której czerpać mogą badacze i badaczki. Pierwsze próby oszacowania, czy możliwe jest zaspokojenie tych potrzeb bez przekraczania granic planetarnych wydają się obiecujące. Julia Steinberger z zespołem wskazuje, że potrzeby fizyczne (tj. odżywianie, higiena, dostęp do energii i eliminacja ubóstwa poniżej 1,90 USD) prawdopodobnie mogłyby zostać zaspokojone przy poziomie wykorzystania zasobów, który nie przekracza znacząco granic planetarnych. Jednakże, jeśli progi dla bardziej jakościowych celów (tj. zadowolenie z życia, oczekiwana długość życia w zdrowiu, dostęp do edukacji na szczeblu średnim, jakość demokracji, wsparcie społeczne i równość) mają być powszechnie spełnione, wówczas systemy zaopatrzenia muszą stać się dwa do sześciu razy bardziej wydajne⁷. Jest to oczywiście duże wyzwanie, ale jak wskazują autorzy artykułu, istnieje wiele obszarów możliwych interwencji społecznych i technologicznych, które pozwoliłyby na zwiększenie tej wydajności.

⁵ J. Robinson, *Szkice o ekonomii marksistowskiej*, Poznań 2016, s. 12.

⁶ G. Kallis, M. Hug, *Imaginations of Hope: the dialectical utopianism of degrowth*, „Annals of the Association of the American Geographers” 2015, vol. 105, no. 2.

⁷ D.W. O'Neill, A.L. Fanning, W.F. Lamb, *A good life for all within planetary boundaries*, „Nature Sustainability” 2018, s. 57.

W ideę dewzrostu od samego początku wpisana jest zasada demokratyzacji, która ma doprowadzić do zmiany takiej dynamiki władzy i rzeczywistego włączenia wszystkich grup społecznych w proces polityczny. W ramach demokratyzacji nieuniknione są starcia. Jak pisali Giorgos Kallis i Hug March, „przejście na dewzrost będzie wiązać się z konfliktem i będzie z konieczności procesem otwartym. [...] Oznacza utopię rozumianą jako proces i konflikt, a nie błogi stan końcowy”⁸.

Rzeczywistość globalizacji wyłania nowy obraz konkurencji między podmiotami, tym procesom towarzyszy jednak dysproporcjonalny rozwój. Unifikacja i standaryzacja modeli biznesu, ale także innych sfer ludzkiej działalności przynosi obok korzyści również szereg napięć i konfliktów związanych z dysproporcjami społecznymi, ekonomicznymi i politycznymi. M.G. Woźniak wymienia jako znaczące następujące procesy, które stanowią swoisty koszt modernizacji i globalizacji dla wielu gospodarek⁹:

- nierównomierne rozkładanie się kosztów i korzyści modernizacji,
- narastanie ryzyka zagrożeń dla przyszłych pokoleń w postaci: głodu i ubóstwa, wykluczenia przez utratę pewnych praw, katastrof naturalnych w ekosferze i spowodowanych deficytem niektórych surowców, genetycznych, epidemii biologicznych, informatycznych, związanych z radioaktywnością, kryzysu demograficznego, terroryzmu i lokalnych konfliktów, relatywnego spadku wydajności pracy, piractwa własności intelektualnej, negatywnych skutków ekspansji potrzeb nieelementarnych, relatywizmu moralnego,
- konfrontacja neoliberalnych reguł gry, związana z konfliktem procesów o charakterze globalnym z tradycyjnymi zwyczajami, sposobem pracy, systemem wartości, kulturą społeczeństwa przemysłowego – „walka” idei postmodernizmu i ponowoczesności z tradycjami epoki przemysłowej.

Do powyższych zagrożeń dodać można kwestię polaryzacji rozwoju ekonomicznego w świecie przy ogólnym postępie w walce ze skrajnym ubóstwem. Jednocześnie w zasadniczy sposób zmienia się funkcja państwa narodowego, a także postrzeganie jego roli dystrybucyjnej. Nastąpiła zasadnicza zmiana i ewolucja tzw. państwa dobrobytu związana m.in. z deindustrializacją i globalizacją.

Ekonomia rozwoju i państwo dobrobytu

Państwo dobrobytu stanowiło swoistą ewolucję myślenia oświeceniowego, było projektem modernizacji życia społecznego z bardzo silnym akcentem na równość i sprawiedliwość. „Dążenie do materialnego bezpieczeństwa, do sprawiedliwej dystrybucji dóbr oraz paternalistycznej opieki państwa nad obywatelami”

⁸ G. Kallis, H. March, *Imagines of Hope...*

⁹ M.G. Woźniak, *Holistyczna modernizacja refleksyjna kapitału ludzkiego odpowiedzią na wyzwania i zagrożenia rozwojowe współczesnej fali globalizacji*, [w:] *Gospodarka Polski 1990–2011. Droga do spójności społeczno-ekonomicznej*, Warszawa 2012, s. 194.

lem było próbą stworzenia porządku bardziej racjonalnego, lepiej zaplanowanego i, w zamierzeniu, nieporównywalnie bardziej humanitarnego”¹⁰. Duży wkład teoretyczny w tworzenie podstaw państwa dobrobytu był efektem działalności szwedzkiej szkoły ekonomii m.in. Gunnara Myrdala (ucznia Knuta Wicksella i Gustava Cassela), znanego w Polsce m.in. z książki: *Przeciw nędzy w świecie* (1973, wydanie polskie 1975). Przedstawiciele szkoły szwedzkiej wykazali, iż w gospodarce rynkowej występuje silna zależność rozwoju społeczno-gospodarczego kraju od akceptacji przez społeczeństwo celów realizowanej w nim polityki. Krytykowali twierdzenie, że leseferyzm jest najlepszą polityką dla każdego kraju, bez względu na stadium jego rozwoju gospodarczego – unifikacja jest drogą donikąd dla społeczeństw i narodów (stąd narodziły się już dużo później ruchy alterglobalne). Przedstawiciele szkoły szwedzkiej postrzegali długookresowy rozwój krajów zachodnich jako przechodzenie od okresu merkantylizmu do okresu liberalizmu i leseferyzmu, następnie do okresu dobrobytu, aż do końcowego okresu gospodarki planowej, stąd w literaturze przedmiotu spotkać można opinie o tzw. „szwedzkim socjalizmie”. Twierdzili oni, że w krajach słabo rozwiniętych wydajność pracy jest bardzo niska, po części z powodu wszystkich nieszczęść towarzyszących ubóstwu związanych z niskim poziomem oświaty, chorobami, niedożywieniem, czy kulturą sankcjonującą przemoc. Wzrost konsumpcji klas pracujących powinien przyczynić się do poprawy warunków zdrowotnych, większej wydajności i lepszych postaw wobec wykonywanej pracy. Uważali, że ortodoksyjna teoria ekonomii nie znajduje wytłumaczenia dla powiększającej się między biednymi a bogatymi krajami luki pod względem realnego dochodu i konsumpcji¹¹. Jedną z centralnych kwestii, z jakimi musi uporać się współczesny świat są zagadnienia nierówności w wymiarze majątkowym, religijnym, etnicznym. Znajdują one wyraz w nadmiernym zróżnicowaniu, czasami przepaści dzielącej uprzywilejowaną, wąską grupę od większości żyjącej w nędzy. Ekonomia rozwoju na czele z Myrdalem nierówność tę traktowała jako barierę do rozwoju społecznego, z moralnego punktu widzenia godną pożałowania. Warunkiem zmiany społecznej jest lepszy dostęp do usług publicznych – edukacji, służby zdrowia i kultury, a także poszanowanie dla środowiska naturalnego – traktowanie zasobów przyrodniczych jako istotnego elementu kształtującego jakość życia mieszkańców¹². Przez kilka ostatnich dziesięcioleci państwa Zachodu dążyły – przez wprowadzanie mechanizmów regulacyjno-porządkujących – do zapewnienia wzrostu dochodów i zamożności dla szerokich kręgów społecznych. Interwencja państwa objęła regulowanie warunków i stosunków pracy, ochronę pracowników, kształtowanie systemu zabezpieczenia społecznego a także zapewnienie powszechnej ochrony zdrowia ludności. Działania te

¹⁰ S. Czech, *O legitymizacji państwa dobrobytu*, [w:] *Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej. Teoretyczne ujęcie dobrobytu*, red. U. Zagóra-Jonszta, Katowice 2012, s. 76

¹¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Gunnar_Myrdal [dostęp: 10.11.2025].

¹² Zob. G. Myrdal, *Przeciw nędzy na świecie*, Warszawa 1975, s. 8–9.

wspólnie można określić jako rozwój funkcji społecznych państwa oraz dostarczanie dóbr społecznych dla szerokich kręgów obywateli¹³. Interwencja państwa służyła zarówno budowie klasy średniej, która stanowiła naturalne „zaplecze” władzy demokratycznej, jak również wyrównywaniu różnic społecznych i łagodzeniu różnego rodzaju napięć w rywalizacji o podział dóbr¹⁴. Ponadto wycho-
dzono ze słusznego założenia, że świadczenie usług społecznych czy produkcja „dóbr publicznych” są także elementami stabilizacji systemowej.

Czyste dobra publiczne wykazują dwie właściwości: ich konsumpcja jest całkowicie nierivalizacyjna i z konsumpcji tej nikogo nie da się wykluczyć. [...] Gdyby źródłem zaopatrzenia w dobra publiczne była sektor prywatny, skutkiem byłaby niewystarczająca (mniejsza od optymalnej) konsumpcja i/albo niedostateczna podaż¹⁵.

Państwo dobrobytu było silnie legitymizowane w systemie politycznym i społecznym demokratycznego społeczeństwa. Ład społeczny oparty na dystrybucji sygnowanej przez państwo dobrobytu stał się wyznacznikiem Europy socjalnej, ale także drogowskazem dla innych państw i społeczeństw chcących wprowadzić bardziej sprawiedliwy system. Władza polityczna, która tworzyła ten system zyskała szeroką legitymizację – uprawomocnienie dla swoich działań. Max Weber rozróżniał trzy podstawowe źródła uprawomocnienia¹⁶:

- racjonalne (opierające się na wierze w legalność ustanowionych porządków i prawa wydawania poleceń przez osoby powołane do sprawowania władzy),
- tradycyjne (opierające się na powszechnej wierze w świętość obowiązujących od zawsze tradycji i prawomocność obdarzonych przez nie autorytetem osób),
- charyzmatyczne (opierające się na niepowszednim oddaniu osobie uznawanej za świętą, za bohatera czy wzorzec, i objawionym lub stworzonym przez nią porządku).

Państwo dobrobytu było także legitymizowane ideą postępu społecznego i porządku społecznego opartego na sprawiedliwości, równości, egalitaryzmie. Projekt ten miał zmienić rzeczywistość społeczną poprzez promocję edukacji, szeroki dostęp do kultury, miał uwolnić naturę człowieka od prymitywnych zachowań, wyzwolić z niedostatku i chorób¹⁷. Elity społeczne państw Zachodu dość powszechnie akceptowały zmiany proponowane przez program modernizacji społecznej państwa dobrobytu. Mimo krytyki ze strony środowisk biznesowych państwo dobrobytu przetrwało, choć „zachwiało się w posadach”, na skutek postępującej globalizacji i liberalizacji.

¹³ M. Leszczyński, *Decentralizacja funkcji społecznych państwa*, „Colloquium” 2013, nr 3.

¹⁴ Por. E. Fromm, *Zdrowe społeczeństwo*, Warszawa 1996, s. 188–195.

¹⁵ J.E. Stiglitz, *Ekonomia sektora publicznego*, Warszawa 2004, s. 154.

¹⁶ M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, Warszawa 2002, s. 160; także S. Czech, *O legitymizacji państwa dobrobytu...*, s. 74.

¹⁷ Szeroko na ten temat Z. Bauman, *Kultura w płynnej rzeczywistości*, Warszawa 2011; Z. Bauman, *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa 2001.

Wbrew kasandrycznym przewidywaniom wielu analityków i badaczy, państwa opiekuńcze nie zniknęły jednak z horyzontu społeczeństw Zachodu. Prognozy legislacyjnej czy podatkowej konkurencji państw oraz redukcji sfery publicznej dyktowane wymaganiami kapitału okazały się wyjątkowo nietrafione. Przez ostatnie dwie dekady XX wieku wydatki na świadczenia socjalne wcale nie uległy drastycznemu zmniejszeniu, podobnie jak zakres sfery publicznej. Wiele badań wskazuje także, że to zupełnie inne czynniki mają decydujący wpływ na trwanie państw dobrobytu: otwartość gospodarki, wysokie oczekiwania społeczne, zależność kapitału od wysoce rozwiniętych rynków pracy czy polityka ucieczki od odpowiedzialności¹⁸.

Jednocześnie zmieniały się warunki społeczno-ekonomiczne, w tym m.in.: nastąpiły zmiany demograficzne, występuje wyższe bezrobocie strukturalne, wyłoniła się nowa podklasa społeczna – pracujący biedni, kraje wysokorozwinięte przeszły fazę silnej deindustrializacji, nastąpiła silna defamilizacja funkcji opiekuńczych, a także erozja kapitału zaufania społecznego. Państwo dobrobytu trwa, ale musi rozwiązywać nowe, być może trudniejsze, problemy socjalne.

Ubóstwo jako kwestia społeczna i bariera rozwoju

Jak pisze E. Trafiałek¹⁹, według różnych szacunków Banku Światowego i Światowej Organizacji Zdrowia, w XXI wieku w skrajnym ubóstwie (dochód poniżej 1,25 \$ dziennie) żyje obecnie na świecie od 850 mln do 1,2 mld ludzi (około 17% populacji) w tym $\frac{1}{4}$ dzieci. Z głodu umiera codziennie ponad 100 tys. osób, w ciągu roku zaś – 40 mln, w tym 7 mln dzieci, to jest więcej, niż rocznie ginie na skutek katastrof naturalnych i wojen. Jak słusznie zauważa dalej autorka

[...] ubóstwo to najczęściej tak skutek, jak i źródło większości pozostałych kwestii społecznych XXI wieku, nadal oczekujących na satysfakcjonujące rozwiązania, zasługujące na rangę priorytetu w ogólnospołecznym dyskursie²⁰.

Tymczasem kwestia ubóstwa jest często traktowana marginalnie, tak jakby był to problem samych ubogich, a nie miał konotacji o charakterze systemowym. Ubóstwo zawsze pozostaje w ścisłym związku z nierównościami w produkcji i dystrybucji dóbr, w tym zwłaszcza dóbr publicznych. Akceptacja ubóstwa na masową skalę jest swoistym zaprzeczeniem istoty sprawiedliwości społecznej. Procesy globalizacyjne wywarły istotne piętno na ewolucji państwa dobrobytu, w istocie nastąpiło istotne ograniczenie funkcji socjalnych państwa, na skutek presji lobby biznesowego przy biernej akceptacji „płynnych” elit politycznych. Ten swoisty „demontaż” państwa narodowego stał się przedmiotem krytyki wielu badaczy, m.in. U. Becka

¹⁸ S. Czech, *O legitymizacji państwa dobrobytu...*, s. 78.

¹⁹ E. Trafiałek, *Ubóstwo jako globalna i ponadczasowa kwestia społeczna*, [w:] *Ubóstwo jako globalna kwestia społeczna. Związki z przemocą, bezdomnością i wykluczeniem społecznym*, red. E. Trafiałek, G. Pisarczyk, Kielce 2014, s. 21.

²⁰ Ibidem.

Stare państwo narodowe przekształca się w konstelacji kosmopolityczne w państwo neo-liberalne, które jest państwem konkurencyjnym, rynkowym, w którym polityka trzyma się logiki kapitału. [...] Prawdopodobieństwo tego, że państwo narodowe przekształci się w neoliberalne, wzrasta wraz z dyscyplinowaniem państwa według reguł gospodarki światowej, co nader przypomina tresurę, w której rolę bicia odgrywa groźba omówienia przez MFW kredytów²¹.

i Z. Baumana, który z kolei pisze, iż obecnie

Środki utrzymania, pozycja społeczna, uznanie użyteczności i godności własnej mogą być wypowiedziane z dnia na dzień i bez uprzedzenia²².

W opisie społeczeństwa ponowoczesnego akcentuje się chaos, niepewność, ryzyko, brak wzorców kulturowych i wartości, brak prawdziwych i trwałych więzi społecznych. Tymczasem ów chaos i zagrożenia nie są zauważane przez wszystkie grupy społeczne, których część, zgodnie ze starymi wzorcami społeczeństwa konsumpcyjnego, powiela bezmyślnie i beztrosko narzucone im wzorce konsumpcji, nastawiona jest na konsumpcję niezależnie od zagrożeń, wypowiada się o świecie z pewnością siebie świadcząc nie tylko o żenującym braku wiedzy, ale także o naiwnym optymizmie wynikającym z zaufania do własnych poglądów i możliwości²³.

Pomiar rozwoju ekonomiczno-społecznego

O ile pomiar wzrostu gospodarczego w postaci PKB nie budzi wśród ekonomistów nadmiernych kontrowersji, o tyle trudności nastrocza wiarygodny pomiar rozwoju, który odzwierciedlałby znacznie więcej czynników i zmiennych koniecznych do opisu tego zjawiska. W opinii wielu polityków społecznych, „ekonomiści sądzą, że wskaźnik PKB, jest jedynym i niepodważalnym miernikiem”²⁴. Należy więc podkreślić, iż PKB jest miarą produkcji, a nie dobrobytu i tak jest interpretowany przez ekonomistów²⁵. Na dobrobyt i jakość życia oddziałuje wiele elementów m.in. stopień nagromadzonych konsumpcyjnych dóbr trwałego użytku, czynniki mierzalne i niemierzalne nieuwzględnione w PKB, np. długość życia, stan zdrowia, i z tego zdają sobie sprawę ekonomiści²⁶. Ponadto PKB nie uwzględnia takich zmiennych, jak²⁷:

²¹ U. Beck, *Władza i przeciwwładza w epoce globalnej. Nowa ekonomia polityki światowej*, Warszawa 2005, s. 325.

²² Z. Bauman, *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa 2001, s. 47

²³ J. Polakowska-Kujawa, *Zachowania konsumenckie społeczeństw europejskich i ich uwarunkowania kulturowe*, [w:] *Współczesna Europa w procesie zmian*, red. J. Polakowska-Kujawa, Warszawa 2006, s. 479–480.

²⁴ B. Kaczyńska, *Pomiar i monitoring w polityce społecznej*, „Polityka Społeczna” 2001, nr 5–6, s. 34.

²⁵ L. Zienkowski, *Co to jest PKB? Jego rola w analizach ekonomicznych i prognozowaniu*, Warszawa, 2001.

²⁶ Zob. E. Zysnarska, *Pomiar jakości życia*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2003, nr 1, s. 181–190.

²⁷ J. Żukowska, *Miara bogactwa narodu i wzrostu gospodarczego*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2017, nr 3(51), s. 114 i nast.

- produkcji nierejestrowanej oraz produkcji gospodarstw domowych przeznaczanej na własne potrzeby
- wartości czasu wolnego
- wartości dóbr i usług wytworzonych przez wolontariuszy
- wartości oprogramowania open source,
- niektórych usług internetowych,
- efektów zewnętrznych produkcji,
- zanieczyszczenia środowiska naturalnego,
- różnic cen w poszczególnych krajach (rachunki w oparciu o parytet siły nabywczej są tu niedoskonałe),
- zróżnicowania dochodów w społeczeństwie, ich dystrybucji – wysoki PKB nie przekłada się na dobrostan społeczny, chociażby ze względu na spadek udziału płac realnych w PKB w czasie.

Krytyka PKB jako miary rozwoju społecznego spowodowała poszukiwania innych, bardziej adekwatnych miar. Opracowano m.in. HDI – wskaźnik rozwoju społecznego, miernik dobrostanu ekonomicznego netto NEW (Net Economic Welfare) oraz Wskaźnik Ekonomicznych Aspektów Dobrobytu – EAW. Najbardziej rozpowszechniony HDI (Human Development Index) stanowi syntezę opracowanego przez pakistańskiego ekonomistę Mahbuba ul Haq’a miernika. ONZ od roku 1993 wykorzystuje w swych dorocznych raportach wspomniany wskaźnik. Uwzględnia on: długie i zdrowe życie, wiedzę, dostatni standard życia. Do pomiaru tych zmiennych od roku 2010 służą takie wielkości, jak: oczekiwana długość życia, średnia liczba lat edukacji otrzymanej przez mieszkańców w wieku 25 lat i starszych, oczekiwana liczba lat edukacji dla dzieci rozpoczynających proces kształcenia, dochód narodowy na osobę w USD (pomiar według parytetu siły nabywczej). W związku z trudnością pomiaru cech jakościowych związanych z rozwojem w badaniach porównawczych stosuje się również zmodyfikowane rachunki narodowe takie jak:

- Miernik Czystego Dobrobytu
- Wskaźnik Ekonomicznych Aspektów Dobrobytu
- zazielenione PKB i PKN
- Indeks Trwałego Dobrobytu Ekonomicznego
- Wskaźnik Faktycznego Postępu

W aspekcie rozwoju zrównoważonego na szczególną uwagę zasługuje Wskaźnik Ekonomicznych Aspektów Dobrobytu (EAW). Opiera się on na danych o konsumpcji gospodarstw domowych skorygowanych o wydatki na dobra trwałego użytku, reklamy, zanieczyszczenia środowiska, koszty wyczerpania zasobów naturalnych, koszty dojazdów do miejsca pracy, strumień wydatków niepublicznych na edukację i ochronę zdrowia. W badaniu uwzględnia się także szeroki wachlarz usług, a także czas wolny i sektor publiczny (usługi społeczne)²⁸. Jak słusznie zauważa W. Rutkowski

²⁸ Ibidem, s. 116.

wszelkie próby pomiaru tak złożonego zjawiska, jakim jest rozwój społeczny mogą budzić zastrzeżenia co do ich poprawności. [...] System statystyki powinien ewoluować tak, aby umożliwić ocenę rzeczywistego rozwoju (postępu) społecznego, zgodnie z koncepcjami zrównoważonego rozwoju i dobrobytu (dobrostanu) społecznego. Zmniejszy to niebezpieczeństwo „błędu pomiaru”, którego skutkiem mogą być błędne diagnozy i decyzje polityczne²⁹.

W tabeli 2 przedstawiono mierniki i wskaźniki dobrobytu społecznego, których wynikiem jest syntetyczna wielkość wyrażona w pieniądzu, mająca dać obraz zjawisku jakości życia. Miernik dobrobytu ekonomicznego – Measure of Economic Welfare – MEW i miernik krajowego dobrobytu netto – Net National Welfare – MEW powstały w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku na gruncie krytyki PNB. Autorzy dokonali powtórnej klasyfikacji wydatków uwzględnianych w produkcie narodowym. Natomiast punktem wyjścia dla obliczeń wskaźnika ekonomicznych aspektów dobrobytu – Index of the Economic Aspects of Welfare – EAW oraz wskaźnika trwałego dobrobytu ekonomicznego – Index of Sustainable Economic Welfare – ISEW, jest konsumpcja indywidualna³⁰.

W koncepcji wskaźnika trwałego dobrobytu ekonomicznego opracowanej w 1989 roku przez H.E. Daly’ego i J.B. Cobba Jr., wprowadzono korektę dotyczącą rozkładu dochodu. Podstawą liczenia tego wskaźnika jest ważona konsumpcja osobista, ważona rozkładem dochodu. Społeczeństwo podzielono na pięć grup dochodowych. Wyznaczono wagi w zależności od stopnia zróżnicowania dochodów między każdym z niższych kwantyli a najzamożniejszym – ostatnim następnie zsumowano w ten sposób otrzymane pięć wag i podzielono przez pięć. Otrzymana wielkość z przedziału od 1 do nieskończoności posłużyła do ważenia konsumpcji indywidualnej i dalszych obliczeń.

Tabela 2. Schematyczne ujęcie wybranych syntetycznych pieniężnych wskaźników i mierników dobrobytu ekonomicznego i społecznego

Miernik Wskażn.	Podstawa obliczeń	Elementy uwzględnione przy obliczeniach
Miernik Dobrob. Ekonom. MEW	Produkt Narodowy Brutto	Etap I: Podział PNB na : wydatki konsumpcyjne, wydatki inwestycyjne, wydatki instrumentalne Etap II: (+) korzyści z majątku, czasu wolnego, dodatnich efektów zewnętrznych (-) nieuniknione straty, wydatki instrumentalne

²⁹ W. Rutkowski, *Nierówności ekonomiczne a rozwój gospodarczy i dobrobyt społeczny*, „Ekonomista” 2016, nr 2, s. 174.

³⁰ Zob. E. Zysnarska, *Pomiar jakości życia...*, s. 181–190.

Tabela 2. Schematyczne ujęcie... (cd.)

Miernik Wskażn.	Podstawa obliczeń	Elementy uwzględnione przy obliczeniach
Miernik Krajow. Dobrob. Netto NNN	Produkt Narodowy Brutto	(+) konsumpcja rządowa, (+) konsumpcja prywatna sensu stricte (+) usługi kapitału dóbr konsumpcyjnych (+) wartość czasu wolnego (+) efekty działalności w gospodarstwach domowych (-) nakłady na ochronę środowiska (-) straty z tytułu zanieczyszczenia środowiska (-) straty z tytułu urbanizacji
Miernik Ekon. Aspekt. Dobrob. EAW	Indywidualna konsumpcja	(+) wartość budynków publicznych (+) wartość konsumpcyjnych dóbr trwałego użytku (+) wartość pracy w gospodarstwie domowym (+) wartość czasu wolnego (+) wydatki na służbę zdrowia (+) wydatki edukacyjne (-) wydatki ochronne (-) koszty zanieczyszczenia środowiska (-) ubytek zasobów naturalnych
Miernik Trwał. Dobrob. Ekonom. ISEW	Indywidualna konsumpcja ważona współczynnikiem nierówności społecznej	(+) wartość usług z pracy w gospodarstwie domowym, (+) wartość usług dóbr konsumpcyjnych trwałego użytku, (+) wartość usług z dróg i autostrad, (+) konsumpcja związana z edukacją i ochroną zdrowia, (+) wzrost kapitału netto, (+) bilans inwestycji za granicą i zagranicznych w kraju (-) ochrona zdrowia i edukacja, (-) wydatki na reklamę, (-) wydatki związane z dojazdami, (-) koszty urbanizacji (-) wydatki związane z wypadkami drogowymi, (-) zanieczyszczenie środowiska, (-) wydatki na konsumpcyjne dobra trwałego użytku, (-) ubytek zasobów naturalnych, mokradeł i obszarów rolnych, (-) straty wynikające z długookresowych zmian w środowisku (efekt cieplarniany, ubytek warstwy ozonowej) (+/-) różnica kapitału netto (+/-) zmiana pozycji międzynarodowej

Źródło: *Wskaźniki ekorozwoju*, red. T. Borys, Białystok 1999; S. Gil, J. Śleszyński, *Wskaźnik trwałego dobrobytu ekonomicznego (ISEW)*, „*Ekonomista*” 2001, nr 1; E. Zysnarska, *Pomiar jakości życia...*, s. 181–190.

Tabela 3. Niepieniężne wskaźniki dobrobytu i jakości życia

Wskaźniki dobrobytu	Kategorie wskaźników
Wskaźnik dobrobytu ekonomicznego Beckermana i Bacona	Wszystkie wskaźniki w przeliczeniu na głowę mieszkańca: – realna konsumpcja w porównaniu z USA – roczna konsumpcja surowej stali w kg, – roczna produkcja cementu w tonach razy 10, – liczba prenumerowanych pism, – liczba radioodbiorników razy 10, – liczba pojazdów drogowych razy 10, – roczna konsumpcja mięsa,
Wskaźnik dobrobytu społecznego w metodzie genewskiej	Wyżywienie: – kaloryczność pożywienia, – spożycie białka, – odsetek kalorii ze skrobi, Mieszkanie: – zaludnienie mieszkań – samodzielność mieszkań, – jakość usług mieszkaniowych, Zdrowie: – dostępność usług leczniczych; – zgony z powodu chorób zakaźnych i pasożytniczych, – zgony osób poniżej 50 lat, Wykształcenie: – powszechność systemu szkolnego, – wydajność szkół, – liczba uczniów na jednego nauczyciela, Rekreacja: – czas wolny od pracy zarobkowej, – nakład czasopism, – abonenci radia i telewizji Zabezpieczenie społeczne: – nagła śmiertelność, – powszechność zabezpieczeń na wypadek choroby, – powszechność świadczeń emerytalnych i rentowych, Zagospodarowanie materialne – nadwyżka z bieżącej konsumpcji.
Indeks rozwoju społecznego ONZ HDI	– produkt krajowy brutto per capita – przewidywana długość życia w chwili urodzin, – poziom wykształcenia obywateli,
Agenda 21 Rozdziały: 3, 5, 6, 7, 33, 36	Społeczne wskaźniki trwałego rozwoju dotyczące: – zwalczania ubóstwa; – demografii; – promocji edukacji, świadomości społecznej; – ochrony i promocji zdrowia; – promocji trwałego osadnictwa;

Tabela 3. Niepieniężne wskaźniki dobrobytu i jakości życia (cd.)

Wskaźniki dobrobytu	Kategorie wskaźników
Rozdziały: 2, 4, 34	Ekonomiczne wskaźniki trwałego rozwoju obejmujące: – współpracę międzynarodową; – zmiany modelu konsumpcji; – zasoby i mechanizmy finansowe; – transfer prośrodowiskowych technologii;
Rozdziały: 9–22	Środowiskowe wskaźniki trwałego rozwoju: – ochrona jakości i dostępności zasobów wodnych; – ochrona oceanów, mórz i wód śródlądowych, – zarządzanie zasobami powierzchni ziemi; – ochrona atmosfery; – zapobieganie wylesieniom; – przeciwdziałania pustynnieniu i suszom; – promocja zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa; – ochrona bioróżnorodności; – bezpieczne dla środowiska biotechnologie; – bezpieczne dla środowiska postępowanie z toksycznymi i niebezpiecznymi środkami chemicznymi; – zagospodarowanie odpadów; – bezpieczne dla środowiska obchodzenie się z odpadami radioaktywnymi;
Rozdziały: 8, 23–32, 35, 37–40	Instytucjonalne wskaźniki trwałego rozwoju: – integracja problematyki środowiska i rozwoju w procesie podejmowania decyzji; – rola głównych grup społecznych; – nauka dla trwałego rozwoju; – międzynarodowe mechanizmy prawne; – zmiany instytucjonalne na forum międzynarodowym; – informacja w procesie podejmowanie decyzji.

Źródło: *Agenda 21*, mat. Instytutu na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2002; *Wskaźniki ekorozwoju...*, E. Zysnarska, *Pomiar jakości życia...*, s. 181–190.

W tabeli 3 zaprezentowano niepieniężne wybrane wskaźniki dobrobytu społecznego i ekonomicznego. Podstawowe znaczenie wśród przedstawionych tu zagadnień ma dokument ze Szczytu Ziemi z 1992 roku z Rio de Janeiro – Agenda 21. Dokument ten formułuje zasadniczy obszar działań na rzecz zrównoważonego, ale i równomiernego rozwoju oraz wyznacza potrzebę analizowania zestawu 130 wskaźników. Instrumentarium to pozwala badać jakość życia w czterech dziedzinach – społecznej, ekonomicznej, ekologicznej i instytucjonalnej.

Podsumowanie

Myślenie w kategoriach rozwoju zrównoważonego wymaga uporządkowania co najmniej kilku kwestii. Przede wszystkim wiąże się z potrzebą odmiennego

od dotychczasowego postrzegania zasobów naturalnych (nie są to współcześnie dobra o charakterze wolnym), ale są dobrami rzadkimi. Ponadto istnieje pilna potrzeba wdrożenia bardziej sprawiedliwych mechanizmów korzystania z dóbr i usług, które zmniejszą skalę ubóstwa i sprzyjać będą ograniczeniu nierówności społecznych. Dopiero niwelowanie nierówności może przynieść pozytywne skutki w postaci wdrożenia odpowiedzialnych polityk rozwoju gospodarczego w krajach słabo rozwiniętych. Wymaga to zarówno skuteczniejszych mechanizmów transmisji postaw proekologicznych, jak też konsekwentnego stosowania rozwiązań prośrodowiskowych w krajach wysoko- i średniorozwiniętych. Ewolucja od ekonomii konsumpcji w stronę ekonomii umiaru jest drogą we właściwą stronę, pytanie tylko, czy aktorzy gry rynkowej już dojrżeli do takich wyborów?

Bibliografia

Monografie

- Bauman Z., *Kultura w płynnej rzeczywistości*, Agora, Warszawa 2011.
- Bauman Z., *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Sic!, Warszawa 2001.
- Beck U., *Władza i przeciwwładza w epoce globalnej. Nowa ekonomia polityki światowej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
- Fromm E., *Zdrowe społeczeństwo*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1996.
- Kołodko G., *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.
- Myrdal G., *Przeciw nędzy na świecie*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1975.
- O'Neill D.W., Fanning A.L., Lamb W.F., *A good life for all within planetary boundaries*, „Nature Sustainability” 2018.
- Robinson J., *Szkice o ekonomii marksistowskiej*, Heterodox, Poznań 2016.
- Stiglitz J.F., *Ekonomia sektora publicznego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Zienkowski L., *Co to jest PKB? Jego rola w analizach ekonomicznych i prognozowaniu*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa, 2001.

Artykuły

- Czech S., *O legitymizacji państwa dobrobytu*, [w:] *Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej. Teoretyczne ujęcie dobrobytu*, red. U. Zagóra-Jonszta, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2012.
- Frejtag-Mika E., Sieradzka K., *Granice wzrostu gospodarczego – dylematy współczesności*, [w:] *Globalizacja i regionalizacja we współczesnym świecie*. Wy-

- zwania integracji i rozwoju, red. E. Molendowski, A. Mroczek, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2015.
- Kaczyńska B., *Pomiar i monitoring w polityce społecznej*, „Polityka Społeczna” 2001, nr 5–6.
- Kallis G., March H., *Imagaries of Hope: the dialectical utopianism of degrowth*, „Annals of the Association of the American Geographers” 2015, vol. 105, no. 2.
- Kot J., *Wzrost i rozwój gospodarczy w warunkach globalizacji i umiędzynarodowienia, Zarządzanie i gospodarka. Wybrane zagadnienia i procesy*, [w:] *Wybrane aspekty współczesnej gospodarki*, red. J. Kot, Politechnika Świętokrzyska, Kielce 2016.
- Leszczyński M., *Decentralizacja funkcji społecznych państwa*, „Colloquium” 2013, nr 3.
- Polakowska-Kujawa J., *Zachowania konsumenckie społeczeństw europejskich i ich uwarunkowania kulturowe*, [w:] *Współczesna Europa w procesie zmian*, red. J. Polakowska-Kujawa, Difin, Warszawa 2006.
- Rutkowski R., *Nierówności ekonomiczne a rozwój gospodarczy i dobrobyt społeczny*, „Ekonomista” 2016, nr 2.
- Trafiałek E., *Ubóstwo jako globalna i ponadczasowa kwestia społeczna*, [w:] *Ubóstwo jako globalna kwestia społeczna. Związki z przemocą, bezdomnością i wykluczeniem społecznym*, red. E. Trafiałek, G. Pisarczyk, MOPR w Kielcach, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce 2014.
- Woźniak M.G., *Holistyczna modernizacja refleksyjna kapitału ludzkiego odpowiedzi na wyzwania i zagrożenia rozwojowe współczesnej fali globalizacji*, [w:] *Gospodarka Polski 1990–2011. Droga do spójności społeczno-ekonomicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Zysnarska E., *Pomiar jakości życia*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2003, nr 1.
- Żukowska J., *Miara bogactwa narodu i wzrostu gospodarczego*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2017, nr 3(51).

Sustainable Development Economics

Summary

This article addresses the issue of sustainable development in economics. It highlights the differences between economic growth and development and presents indicators used to measure economic and social development. Development inequality, including poverty, remains a significant problem. Despite significant progress in combating it, it remains a global issue. Responsible management of natural resources poses a significant challenge to the economic policies of states and institutions; however, this requires a shift in approach and philosophy of conducting business from extensive to inclusive.

Keywords: sustainable development, development economics, inclusiveness.